

Umumiy o'rta talim maktablarida tasviriy san'at vositalari orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish metodikasi

Saydakbarova Gullola Zoirjon qizi –
Farg'ona shahar "Yuksalish" xususiy maktabi
Tasviriy san'at fani o'qituvchisi
E-mail: gullolayoldosheva30@gmail.com

Annotatsiya. Tasviriy san'at mashg'ulotlarining o'quvchilarda go'zallikni anglash, estetik didni rivojlantirish, atrof-muhitga ongli munosabatini tarkib toptirish, ijodiy fikrlash va badiiy idrokni rivojlantirishdagi ahamiyati maqolamda tahlil qilinadi. Shuningdek, san'at asarlari, milliy amaliy bezak san'ati, naqsh, miniatyura, kulolchilik, kitobat va me'morchilik namunalaridan foydalanish orqali o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, sabr-toqat va go'zallikka intilish kabi ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Tasviriy san'atni tarix, adabiyot, geografiya, biologiya va boshqa fanlar bilan integratsiyalash, ijodiy topshiriqlar, guruhviy faoliyat, loyiha va zamonaviy dizayn elementlaridan foydalanish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlovchi metodik vositalar sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, ma'naviy-axloqiy tarbiya, estetik did, badiiy idrok, ijodiy fikrlash, milliy qadriyatlar, amaliy bezak san'ati, milliy naqsh, dizayn san'ati, san'at asarlari, vatanparvarlik.

Методика формирования духовно-нравственных качеств учащихся средствами изобразительного искусства в общеобразовательных школах

Аннотация. В статье анализируется значение занятий изобразительным искусством в развитии у учащихся понимания красоты, эстетического вкуса, осознанного отношения к окружающей среде, творческого мышления и художественного восприятия. Также рассматриваются возможности формирования у учащихся таких духовно-нравственных качеств, как уважение к национальным ценностям, патриотизм, трудолюбие, терпение и стремление к красоте, посредством использования произведений искусства, образцов национального прикладного декоративного искусства, орнамента, миниатюры, керамики, книжного искусства и архитектуры. Интеграция изобразительного искусства с историей, литературой, географией, биологией и другими предметами, а также использование творческих заданий, групповой деятельности, проектной работы и элементов современного дизайна обосновываются как методические средства, обеспечивающие активное участие учащихся.

Ключевые слова: изобразительное искусство, духовно-нравственное воспитание, эстетический вкус, художественное восприятие, творческое мышление, национальные ценности, прикладное декоративное искусство, национальный орнамент, дизайн-искусство, произведения искусства, патриотизм.

Methodology for developing students' spiritual and moral qualities through the means of fine arts in general secondary schools

Annotation. The article analyzes the importance of visual arts lessons in developing students' understanding of beauty, aesthetic taste, conscious attitudes toward the environment, creative thinking, and artistic perception. It also examines the possibilities of developing such spiritual and moral qualities as respect for national values, patriotism, diligence, patience, and the pursuit of beauty through the use of works of art, examples of national applied decorative art, ornaments, miniatures, pottery, book art, and architecture. The integration of visual arts with history, literature, geography, biology, and other subjects, as well as the use of creative tasks, group activities, project work, and elements of modern design, are substantiated as methodological tools that ensure students' active participation.

Keywords: visual arts, spiritual and moral education, aesthetic taste, artistic perception, creative thinking, national values, applied decorative art, national ornament, design art, works of art, patriotism.

KIRISH

Umumiy o'rta ta'lim jarayonida o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki ma'naviy-axloqiy hamda estetik sifatlarini rivojlantirish ham muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, tasviriy san'at fani o'quvchilarda go'zallikni anglash, badiiy idrok, estetik did, tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. San'at asarlari, milliy amaliy bezak san'ati, naqsh, miniatyura, kulolchilik va me'morchilik namunalari o'rganish orqali o'quvchilarda milliy madaniyat va qadriyatlarga hurmat shakllanadi. "Tasviriy san'at mashg'ulotlarida tabiat va borliqni kuzatish, rang, shakl, nisbat hamda go'zallikni tahlil qilish o'quvchilarning atrof-muhitga ongli munosabatini kuchaytiradi. Ijodiy topshiriqlar, guruhiy faoliyat, loyiha ishlari va dizayn elementlaridan foydalanish esa ularning mustaqil fikrlashi va faol ishtirokini ta'minlaydi. Shuningdek, tasviriy san'atni tarix, adabiyot, geografiya va biologiya kabi fanlar bilan bog'lash o'quvchilarning bilimlarini kengaytirib, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi"[1; Abdirasilov, S. F.]. Tasviriy san'at - rangtasvir, haykaltaroshlik, grafikani birlashtirgan nafis san'at turi; voqelikni uning osongina ilg'ab olinadigan fazoviy shakllarda ko'rgazmali obrazlarda aks ettiradi. Tasviriy san'at turlari o'z xususiyatlariga qarab real borlikni obyektiv mavjud sifatlari - hajm, rang, fazo, shuningdek, predmetning moddiy shakli va nurhavo muhiti, harakat va o'zgarishlari hissini yaratadi, bunda tasvirning hissiy konkretligidan illyuzionizmga. o'tish mumkin. "Tasviriy san'at faqat ko'rish mumkin bo'lgan narsalarnigina tasvirlab qolmay, balki asarlarida hodisalarning vaqtinchalik rivoji, uning u yoki bu qismi (fabula), erkin hikoyanavislik, dinamik harakatlarni ham aks ettirib, dunyoni g'oyaviy o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tasviriy san'at insonning ruhiy qiyofasini, uning o'zgalar bilan o'zaro munosabatlarini, tasviriy holatning psixologik va emotsional mazmunini ham yoritadi. Ba'zan mavjud bo'lmagan, rassom tasavvurining mahsuli bo'lgan obrazlarni ham yuzaga keltiradi. Insoniyat tarixidagi turli davrlarni aks ettiradi. Davrning faqat hissiy holatigina emas, balki uning

g'oyaviy mohiyati, siyosiy, falsafiy, estetik va etik g'oyalari ham Tasviriy san'atning mazmuniga aylanadi".[Oripov B. N.]. Tasviriy san'at obrazlarining ko'rgazmaliligi rassomga hayotning muayyan hodisasiga o'z munosabatini yuksak darajada ifodalashiga imkon beradi; shu tufayli hayotni bilishning faol shakli sifatida jamiyatning ijtimoiy hayotida, ma'lum tizimning ommaviy ongini qaror topishida muhim rol o'ynaydi. Olamni bilishning shakllaridan biri sifatida ijtimoiy ongni shakllantiradi hamda xalq orzu-umidlarini ifodalash shakli sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tasviriy san'atning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rniga bag'ishlangan tadqiqotlarda uning o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi imkoniyatlari alohida ta'kidlanadi. Jumladan, "Tasviriy san'at" fanining umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasidagi o'rni va roli nomli tadqiqotda tasviriy san'atning estetik dunyoqarash, badiiy did, ijodiy fikrlash hamda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Unda san'at asarlari orqali o'quvchilarning go'zallikni anglash, milliy qadriyatlarni qadrlash, sabr-toqat, mehnatsevarlik va vatanparvarlik kabi sifatlarini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatiladi. Shuningdek, milliy amaliy bezak san'ati, naqsh va miniatyura namunalaridan foydalanish o'quvchilarning milliy madaniyatga munosabatini mustahkamlovchi vosita sifatida qaraladi. To'laganov Jaxongirning "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida dizayn san'ati o'qitish metodikasini takomillashtirish" nomli ishida esa tasviriy san'atning o'quvchilarning kuzatuvchanligi, tasavvuri, vizual xotirasi, tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli ochib berilgan. Muallif tasviriy san'atni tarix, adabiyot, biologiya, geografiya, fizika va matematika kabi fanlar bilan bog'lash zarurligiga e'tibor qaratadi.[2; Abdirasilov, S. F.] Ayniqsa, milliy amaliy bezak san'ati, an'anaviy naqshlar, kulolchilik, me'morchilik, kitob san'ati va zamonaviy dizayn elementlarini dars jarayoniga kiritish o'quvchilarning ijodiy faoliyatini boyitishi qayd etilgan. Mazkur manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'at darslari faqat tasviriy ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmay, o'quvchilarning estetik qarashlari, milliy qadriyatlarga munosabati, ijodiy tafakkuri va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish uchun ham samarali pedagogik imkoniyat yaratadi. Shu sababli tasviriy san'at vositalaridan maqsadli va metodik jihatdan to'g'ri foydalanish o'quvchi shaxsini tarbiyalash jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqotimda umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at vositalari orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish imkoniyatlarini aniqlashga yo'naltirilgan nazariy va amaliy yondashuvlardan foydalanildi. Metodologik asos sifatida tasviriy san'atning estetik did, badiiy idrok, ijodiy fikrlash va milliy qadriyatlarga munosabatni rivojlantirishdagi imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, taqqoslash va amaliy faoliyatni tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tasviriy san'at mashg'ulotlarida o'quvchilarning ijodiy topshiriqlarni bajarishi, san'at namunalarini tahlil qilishi, tabiat va borliqni kuzatishi hamda guruhviy faoliyatdagi ishtiroki metodik jihatdan ko'rib chiqildi. Shuningdek, milliy amaliy bezak san'ati, naqsh, miniatyura, kulolchilik, kitob san'ati va me'morchilik namunalaridan foydalanishning tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilindi. Tasviriy san'atni tarix, adabiyot, geografiya va biologiya kabi fanlar bilan integratsiyalash, loyiha ishlari hamda dizayn elementlaridan foydalanish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ma'naviy-axloqiy qarashlarini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganildi. Shunday qilib, maktabda tasviriy san'atni o'qitish orqali bir qator ta'lim va tarbiyaviy vazifalar amalga oshiriladi. Bu vazifalarni amalga oshirish jarayoni o'z o'rnida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi, ularning tevarakatrof haqidagi tushunchalarini umumlashtiradi va chuqurlashtiradi. Shular

asosida bolalarda materialistik dunyoqarash shakllantiriladi. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish realistik rasm chizishni o'rganish odamlarga qanday imkoniyatlar yaratishini atroflicha ko'rsatishni maqsad qilib qo'yadi. O'quvchilarga rasm chiza bilish har qanday ishda, har qanday mutaxassislikda qo'l kelishini tushuntirib berish kerak. Masalan: insonlarda yozishdan oldin chizish qobiliyatining shakllanganligini (ibtidoiy davrdagi qoyatoshlardagi tasvirlar), xozirda tasviriy faoliyatning boshqa fanlarni tushuntirishda qo'llanilishi, teatr, kino, multfilm, arxitektura, mashinasozlik, o'yinchoqlar, o'quv qurollarini dizaynlari, kitoblarni badiiy bezash ishlarida, xona interyer dizayni va ishlab chiqarishning boshqa ko'pgina soxalarida qo'llanilishini kuzatishimiz mumkin.

Tadqiqotimizda materiallari tahlili tasviriy san'at mashg'ulotlari o'quvchilarning estetik qarashlari bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish uchun ham muhim imkoniyat yaratishini ko'rsatdi. "San'at asarlarini kuzatish va tahlil qilish jarayonida o'quvchilar go'zallikni anglash, badiiy obrazlarni tushunish hamda o'z munosabatini ifodalashga yo'naltiriladi. Masalan, milliy amaliy bezak san'ati, naqsh va miniatyura namunalari o'rganish orqali o'quvchilarda milliy madaniyat va qadriyatlarga qiziqish kuchayadi. Manbalarda keltirilgan amaliy kuzatuvlarda tasviriy san'at bilan faol shug'ullangan o'quvchilarning ijodiy faolligi va ijtimoiy faoliyatida ijobiy o'zgarishlar qayd etilgan. Xususan, 2021-yilda san'at tanlovlarida 17 ming, 2022-yilda 22 ming, 2023-yilda esa 28 ming nafar o'quvchi ishtirok etgani ko'rsatilgan. Ushbu davrda ijodiy faollikning 65 foizga oshgani qayd etilgan. Bu ko'rsatkichlar tasviriy san'atga jalb etilgan o'quvchilarning ijodiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortganini ko'rsatadi"[3; Boymetov, B.] Milliy san'at namunalaridan foydalanishning tarbiyaviy jihati ham alohida namoyon bo'ladi. Manbada 2023-yilda o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, xalq amaliy san'ati, milliy naqsh va miniatyura bilan tanishgan o'quvchilarning 72 foizida milliy madaniyatga ijobiy munosabat shakllangani qayd etilgan. Mazkur holat tasviriy san'at vositalarining o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmatni rivojlantirishdagi imkoniyatini ko'rsatadi. "Tasviriy san'atning boshqa fanlar bilan bog'lanishi ham muhim natijalardan biri sifatida ko'rsatilgan. Masalan, o'quvchilarning Kamoliddin Behzod miniatyuralarini tahlil qilishi orqali badiiy obraz, mazmun va tasviriy vositalarni anglashga e'tibor qaratilgan. Manbada 8-sinf o'quvchilari bilan olib borilgan bunday mashg'ulotlardan so'ng ularning nutq madaniyati va fikrni mantiqiy izchillikda ifodalash ko'rsatkichi 19 foizga oshgani keltiriladi"[9. Xasanov R.]. Bu holat san'at asarlarini tahlil qilish faqat estetik tarbiya emas, balki o'quvchining fikrlash va o'z fikrini ifodalash faoliyatiga ham xizmat qilishini ko'rsatadi. Tabiatni bevosita kuzatib rasm ishlash ham o'quvchilarning atrof-muhitni anglashiga ta'sir qiluvchi metodik vosita sifatida ko'rsatilgan. Daraxt, barg, gul va manzara tasvirlarini yaratish jarayonida o'quvchi shakl, nisbat, rang, yorug'-soya va fazoviy joylashuvga e'tibor beradi. Natijada oddiy kuzatish maqsadli badiiy kuzatuvga aylanadi. Bunday faoliyat tabiatga ehtiyotkorona va ongli munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

XULOSA

Maktabda tasviriy san'atning asosiy amaliy vazifalaridan biri o'quvchilarni real rasm chizish usullari bilan qurollantirishdir. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga rasm chizish qurollari bilan qanday muomalada bo'lish, to'g'ri va egri chiziqlarni qanday o'tkazish, hajmli buyumlarni tekislikda qanday tasvirlay olish yo'llarini o'rgatadi. O'qituvchi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'yar ekan, o'qituvchi bolalar bilan ishlashning to'g'ri metodikasini ishlab chiqishi lozim bo'ladi. Dizayn san'atiga oid materiallar tahlili esa o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda amaliy topshiriqlarning ahamiyatini ko'rsatadi. Masalan, "Mening orzu qilgan shahrim" mavzusini zamonaviy va milliy me'morchilik bilan bog'lash, kitob muqovasi, bezagi va illyustratsiyasini loyihalash kabi topshiriqlar o'quvchini mustaqil g'oya ishlab chiqishga undaydi. Milliy naqshlarni zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashtirish esa an'anaviy san'at

namunalarini yangi ijodiy shaklda idrok etish imkonini beradi. Shuningdek, guruhli ishlar va loyiha faoliyati jarayonida o'quvchilarning hamkorlik qilishi, o'z fikrini himoya qilishi va boshqalarning qarashlarini tinglashi uchun sharoit yaratiladi. Manbalarda bunday faoliyat o'quvchilarning ijtimoiy faolligi, muloqot ko'nikmalari va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishi qayd etilgan. Maqolamda xulosa sifatida, materiallar tasviriy san'at vositalaridan maqsadli foydalanish o'quvchilarda go'zallikni anglash, milliy qadriyatlarga hurmat, mehnatsevarlik, sabr-toqat, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va jamoada faol ishtirok etish kabi sifatlarining rivojlanishiga xizmat qilishini ko'rsatadi. Shu jihatdan tasviriy san'at darslarini milliy san'at namunolari, amaliy bezak san'ati, dizayn va fanlararo integratsiya asosida tashkil etish ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmunini boyituvchi metodik imkoniyat sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdirasilov S. Tasviriy san'at metodikasi. - Toshkent, 2006.
2. Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. - Toshkent, 2012.
3. Abdurasulov S., Tolipov N. Rangtasvir. - Toshkent, 2005.
4. Boymetov B. Qalamtasvir. - Toshkent, 1997.
5. Boymetov B., Tolipov N. Maktabda tasviriy san'at to'garagi. - Toshkent, 1995.
6. Bulatov S.S. Xalq amaliy bezak san'ati. - Toshkent, 1991.
7. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi: Tasviriy san'at va chizmachilik.
8. PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi. - Toshkent, 2020.
9. Хасанов Р. Тасвирий санъат асослари. Тошкент, 2009.
10. Хасанов Р. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси. Дарслик. Тошкент, 2004.
11. Хасанов Р. Тасвирий санъатдан синфдан ташқари ишлар. Тошкент, 2017.
12. Oripov B.N. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. Toshkent, 2013.
13. Bulatov S. "Rangshunoslik" Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti", 2009-yil 28 b.
14. Bulatov S. "O'zbek xalq amaliy bezak san'ati" Toshkent "Mehnat", 1991-yil 7-8 b.
15. Jabbarov B. "Rangshunoslik". Ma'ruzalar matni. "Namangan", 2001-yil 27 b.
16. Xudoyberganov R. "Rangshunoslik". Toshkent, "San'at", 2004-yil 68-79 b.